

Wanda Łopatowa

Projekt adaptacji ruiny zamku ogrodzienieckiego dla potrzeb turystycznych

Ochrona Zabytków 30/1-2 (116-117), 46-48

1977

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PROJEKT ADAPTACJI RUINY ZAMKU OGRODZIENIECKIEGO DLA POTRZEB TURYSTYCZNYCH

W związku z podjęciem w 1960 r. decyzji o przystąpieniu do prac konserwatorskich przy ruinie zamku ogrodzienieckiego wykonany został projekt architektoniczny¹. W projekcie tym, za pomocą szczegółowej dokumentacji fotograficznej wszystkich ścian zamku, określono partie murów przeznaczone do przemurowania. Projekt nie został jednak zrealizowany, ponieważ między innymi wynikała konieczność przeprowadzenia terenowych badań archeologiczno-architektonicznych². Badania te oraz zespołowy nadzór konserwatorski, prowadzony pod kierunkiem doc. dr A. Gruszeckiego, stały się podstawą koncepcji i wytycznych konserwatorskich, które zastąpiły tradycyjną dokumentację dotyczącą konserwacji i restauracji obiektu. Wytyczne były również wykorzystane przy opracowaniu tras zwiedzania zamku i ich wyposażenia turystycznego³.

Zabiegi adaptacyjne związane z udostępnieniem obiektu dla turystów w zasadzie ograniczono do:

- zaprojektowania pomieszczeń dla przewodników, które zlokalizowano w obrębie tzw. Kurzej Stopy;
- zaprojektowania węzła sanitarnego, który usytuowano na terenie przedzamcza;
- wzniesienia niewielkiego budynku, mieszczącego kasę i stróżówkę przy murach dawnej sieni bramnej.

Nadto wypłynęła konieczność zorganizowania lapidarium, w którym znalazłyby się elementy architektonicznych detali zabytkowych, wydobytych z gruzów w czasie prac. Początkowo przeznaczono na ten cel pomieszczenia piwniczne w skrzydle północnym; obecnie jest tu stała ekspozycja, natomiast lapidarium zlokalizowano w piwnicy Kurzej Stopy.

Naczelnym jednak zadaniem projektowym było wytyczenie bezpiecznych, turystycznych dróg komunikacyjnych z uwzględnieniem istotnych efektów widokowych na okolicę i sam zamek. W związku z tym, na podstawie odsoniętych reliktyw i w konfrontacji z wynikami badań specjalistycznych, wykonano projekt udostępnienia całego zespołu do zwiedzania.

Przywrócono dawne poziomy kondygnacyjne, na których założono nowe posadzki. Wypłynęła przy tym konieczność opracowania komunikacji pionowej. Z wielu bowiem zachowanych śladów klatek schodowych do restauracji nadawały się jedynie kamienne kręte schody w obrębie Kurzej Stopy. Pozostałe pionowe komunikacyjne zaprojektowano i zlokalizowano zgodnie z nową funkcją, nawiązując na poszczególnych kondygnacjach do pier-

wotnych poziomów, połączonych odpowiednią do spadku liczbą schodów.

Wszystkie wymienione wyżej zabiegi projektowe podporządkowane zostały zasadzie użycia przy nowych elementach materiału charakterystycznego dla naszej epoki, tj. betonu, żelaza i szkła organicznego (metapleksu). Przy czym forma nowo projektowanych elementów ideowo podporządkowana została rozwiązaniom historycznym. I tak np. posadzki zaprojektowano w formie kwadratowych płytek betonowych o wymiarach 40×40 cm, nie nawiązujących do oryginalnych posadzek ceramicznych, eksponowanych w zachowanych fragmentach. Również trzy nowo projektowane ciągi komunikacji pionowej w formie nie zabudowanych schodów założono na planie kolistym, analogicznie do klatki schodowej w Kurzej Stocie. Nowe konstrukcje mają więc charakter funkcjonalny, ale równocześnie starano się, by nie były pierwszoplanowe, lecz harmonijnie zespolone z malowniczymi murami zamku. We wszystkich pracach kierowano się zasadą ograniczenia interwencji adaptacyjnych do koniecznego minimum.

Pewnym odstępstwem od tej zasady była restauracja niektórych obramień kamiennych. Podyktowała ją konieczność zabezpieczenia obiektu przed wtargnięciem osób niepowołanych. W ramach tego zabiegu uzupełniono kamieniarkę otworów strzelniczych, okien i portali w pomieszczeniach przeznaczonych na lapidarium oraz w pomieszczeniach pomocniczych dla przewodników.

W omawianym projekcie uwzględniono również rozwiązanie technicznych problemów konserwatorskich. Zasadniczym zagadnieniem było tu opracowanie odprowadzenia wód opadowych i założenie odpowiedniej izolacji. Na dziedzińcu przy baszcie bramnej wykorzystano jego naturalne spadki. Wodę opadową odprowadzono na zewnątrz dawnym kanałem przecinającym skrzydło północne. Podłoże dziedzińca stanowi w większości skała lita, pocięta szczelinami, które zaproponowano wyrównać gruzem, po czym nałożono 30-centymetrową warstwę gliny z zachowaniem odpowiednich spadków oraz 10-centymetrową warstwę piasku z 5-procentowym dodatkiem cementu. Na warstwie piasku ułożono posadzkę z płyt betonowych (z betonu płukanego), o wymiarach 90×90 cm oraz 90×45 cm, z frakcją kruszywa \varnothing 15—20 mm. W celu uzyskania zestawienia walorowego, ilość bazaltowego kruszywa była odpowiednio dozowa-

¹ Projekt ten, na podstawie inwentaryzacji zamku przeprowadzonej w 1958 r. przez mgra inż. A. Basistę z Politechniki Krakowskiej oraz ekspertyzy konstrukcyjnej wykonanej w PKZ Kraków, opracowała w ramach PKZ Oddział w Krakowie autorka niniejszego referatu.

² Badania archeologiczno-architektoniczne zostały rozpoczęte

w 1965 r. przez Zakład Architektury Polskiej Politechniki Warszawskiej; kierownictwo badań sprawował doc. dr A. Gruszecki.

³ Autorzy projektu adaptacji zamku dla potrzeb turystycznych: architektura — mgr inż. arch. W. Łopatowa, konstrukcja — mgr inż. T. Franczak, instalacje elektryczne — inż. M. Jasiński, instalacje wodno-kanalizacyjne — mgr inż. M. Senderski.

na; grubość płyt: 6 cm, płyty zbrojone siatką \varnothing 3 mm, o oczkach 10 cm, spoiny między płytami wypełnione drobnym brukiem. Na istniejących lub częściowo odrestaurowanych sklepieniach zaprojektowano położenie odpowiednich warstw izolacyjnych, z wytyczeniem spadków dla odprowadzenia wody. Część sklepień miała już poprzednio założoną izolację, ale izolacja ta znajdowała się na łuku sklepienia, co powodowało zamakanie ścian. W związku z tym zaprojektowano drugą warstwę izolacji ze spadkami w kierunku od ścian do kratak ściekowych lub bezpośrednio na zewnątrz. Na istniejących sklepieniach wykonano warstwę wyrównawczą z gruzobetonu, na niej 2-centymetrową wylewkę z hydrobetonu oraz położono dwie warstwy papy, warstwę chudego betonu i płytki żelbetowe o wymiarach 40×40 cm, układane na piasku z 5-procentowym dodatkiem cementu.

Jak zawsze w wypadku częściowej nawet adaptacji ruiny na współczesne cele użytkowe, w projekcie musiano rozwiązać trudny problem uzbrojenia terenu. W zamku ogrodzienieckim interwencja ta została ograniczona do niezbędnego minimum: doprowadzono wodę z miejscowego ujęcia wiejskiego oraz energię elektryczną dla oświetlenia lapidarium i pomieszczeń użytkowych (pokoje przewodników i kasa wraz ze stróżówką); te ostatnie są również ogrzewane za pomocą energii elektrycznej. Lokalizacja urządzeń sanitarnych na terenie przedzamcza pozwoliła na usytuowanie szamba poza obrębem zabytkowego zespołu.

W zakresie metod wykonawczych przyjęte zostały następujące zasady:

— Przy przemurowywaniu murów stosowano półcementową zaprawę do wiązania kamieni wewnątrz murów, a spoiny zewnętrzne wypełniano zaprawą wapienną. Licowanie murów uzupełniono w układzie zbliżonym do istniejącego.

— Korony murów przemurowywano linią miękką płynną, dodając do zaprawy środka uszczelniającego „Hydrobet”.

— Przy wszystkich robotach murarskich przyjęto jako zasadę oddzielanie nowych partii murowanych przez wprowadzenie do spoiny paska z blachy cynkowej szerokości około 5 cm, grubości 0,5 mm, wystającego ze spoiny na około 1,5 mm.

Prace te prowadzone były pod nadzorem konserwatorskim doc. dra A. Gruszeckiego.

TRASA ZWIEDZANIA

Jako punkt rozpoczynający zwiedzanie przyjęto drogę prowadzącą od strony wsi Podzamcze; droga ta użytkowana jest do dzisiaj. Następnie trasa biegnie przez projektowaną żelbetową kładkę nad fosą bramy przedzamcza. Przy murach dawnej sieni bramnej zaprojektowano kase oraz pomieszczenie dla strażnika.

Główny ciąg prowadzi przez przedzamcze do baszty bramnej zamku, drogą wytyczoną według historycznego wjazdu na zamek. W wyniku badań przed basztą bramną zamku odsłonięto zespół obronny szyi z dwoma fosami, pierwotnie zapewne z mostami zwodzonymi. Na ich miejscu zostały zaprojektowane kładki (mostki) żelbetowe, o lekkiej nowoczesnej konstrukcji.

Wejście na dziedzińiec w baszcie bramnej zostało oddzielone kratą. Na dziedzińcu wyeksponowano odgruzowany dawny zbiornik na wodę. Przy nim pokazano poziom

dziedzińca piętnastowiecznego. Dawny ciąg odwadniający został wykorzystany przy obecnym projekcie odwodnienia. Wzdłuż skrzydła wschodniego pokazano zespół chłodni i fragmenty stopni dawnej klatki schodowej, natomiast przy skrzydle północnym w posadzce dziedzińca pokazano ślady słupów pod krużgankami. Zostały również wyeksponowane fragmenty dawnej głównej klatki schodowej przy skrzydle południowym oraz schody przy skrzydle zachodnim. W późniejszej fazie przewidywane jest wykorzystanie dziedzińca na spektakle przy udziale światła i dźwięku oraz iluminacja całego zamku. Z dziedzińca trasa prowadzi do piwnic w skrzydle północnym. Zejście znajduje się w zewnętrznej klatce schodowej w narożniku północno-wschodnim.

Pomieszczenia piwnic początkowo przeznaczono na lapidarium, obecnie umieszczono w nich stałą ekspozycję. Drzwi wejściowe oraz okienka strzelnicze zostały zamknięte szybami z metapleksu. Posadzki miały być wykonane z płytek betonowych, kładzionych w poziomach według wyników badań architektonicznych. Ściany i sklepienia są odczyszczane, częściowo przemurowane, nie tynkowane, wyspoinowane. Oświetlenie elektryczne. Aranżacja wnętrz została opracowana w osobnym projekcie. Wyjście z piwnic prowadzi przez portal kamienny schodami w narożniku skrzydła zachodniego na dziedzińiec.

Za ścianą skrzydła północnego usytuowano żelbetowe, kręcone schody, prowadzące na górny poziom skrzydła wschodniego. Konstrukcja schodów została oparta na ukośnej żelbetowej belce, umieszczonej w pasie sklepienia piwnicznego, obciążenia przeniesiono na mury.

Do pomieszczeń skrzydła wschodniego dochodzi się przez projektowany wykuty w skale tunel ze stopniami w grubości muru.

Po zwiedzeniu górnych pomieszczeń i obejrzeniu przepięknych widoków okolicy oraz dziedzińca zamkowego zejście prowadzi tą samą trasą.

Następnie przechodzi się przez pomieszczenia parteru w skrzydle północnym, gdzie znajduje się pierwotna studnia.

Z pomieszczenia dawnej kuchni, gdzie zachowały się resztki pieca i wąż do piwnic, prowadzi wejście schodami na poziom półki skalnej. Schody te częściowo mają być konstrukcji żelbetowej, dalej — wykute w skale i obetonowane. Półka skalna ma spadek dla odwodnienia. Krawędź półki została zabezpieczona żelazną, spawaną barierą.

Z poziomu półki skalnej kręconą klatką schodową przechodzi się do skrzydła zachodniego. Pod głównym pomieszczeniem tego skrzydła (sypialnia Bonera) mieści się — odkryty podczas badań architektonicznych — „schowek”, dostępny zejściem po klamrach i zabezpieczony żelbetową klapą w nowym żelbetowym stropie.

Ze skrzydła zachodniego żelbetowym pomostem trasa prowadzi do górnych pomieszczeń skrzydła południowego. Dojście na pomost odbywa się schodami o konstrukcji wspornikowej, pod którymi wyeksponowano reliktu dawnych stopni. W skrzydle południowym dochodzi się do Baszty Kredencerskiej, w której ze względu na brak sklepień (dawna komunikacja odbywała się bezpośrednio z poszczególnych poziomów) można było wykonać kręconą klatkę schodową, prowadzącą na górny poziom baszty, skąd roztacza się widok na okolicę i zamek. Podesty przy tych schodach założono w poziomach określonych w badaniach architektonicznych, tj. pokrywają-

cych się z dawnymi poziomami poszczególnych kondygnacji.

Po wyjściu z baszty trasa prowadzi przez wspornikowo założony podest nad relikiami pach sklepiennych; tutaj zaznaczono dawny poziom posadzki. Dalej przechodzi się w kierunku baszty bramnej, do pomieszczenia dawnej kaplicy, skąd następuje powrót. Zejście prowadzi kilkoma istniejącymi (odgruzowanymi) stopniami kamiennymi oraz nowymi żelbetowymi, wspartymi na belce środkowej, prowadzącymi na półkę skalną, skąd roztacza się widok na dziedziniec Kurzej Stopy.

Dalej następuje powrót do pomieszczenia z pomostem nad pachami sklepienia i zejście schodami na niższy poziom, do pomieszczenia nakrytego sklepieniem. Potem przejście do pomieszczeń Kurzej Stopy wiedzie istniejącymi, kamiennymi stopniami, wykutymi w tunelu skalnym. Komunikacja pionowa w Kurzej Stopie odbywa się odrestaurowanymi według zachowanych śladów kamiennymi, kręconymi stopniami. Jeden z poziomów Kurzej

Stopy został przeznaczony na pomieszczenia dla przewodników i pracowników administracji. Wejście dla pracowników znajduje się od strony południowej i prowadzi przez odrestaurowaną klatkę schodową. Ciąg turystyczny wiedzie również tymi schodami, z górnej kondygnacji na poziom przyziemia, do pomieszczeń przeznaczonych na lapidarium, po czym wyjście na dziedziniec Kurzej Stopy oraz na zewnątrz odbywa się przez furkę w kurtynie południowej. Dalej trasa miała prowadzić wzdłuż murów obronnych przez teren przeznaczony na rekreację, do projektowanego parkingu.

Wydaje się, że w dotychczas zrealizowanym projekcie zachowano przyjętą koncepcję konserwatorską i wszelkie dalsze propozycje adaptacyjne dotyczące zamku ogrodzienieckiego mogą oznaczać konieczność naruszenia substancji w stopniu niebezpiecznym dla zabytku i jego wartości, jako dokumentu historii i sztuki.

mgr inż. arch. Wanda Łopatowa

PLAN FOR ADAPTATION OF THE RUINS OF OGRODZIENIEC CASTLE TO THE NEEDS OF TOURISM

The author describes the project aimed i.a. at tracing tourist routes within the Castle, constructing premises for the guides, sanitation, booking office, porter's lodge and also at organizing a *lapidarium*. The next problem discussed is that of conservation technological

solutions, e.g. the mode in which the courtyard has been prepared for tourist traffic. The sight-seeing route depicted as well, the author expounds the view that the project put into effect is consonant with the adopted conservators' concept.

ELŻBIETA TOMASZEWSKA

STUDIUM ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO REJONU WSI PODZAMCZE

Okolice Podzamcza w układzie Jurajskiego Parku Krajobrazowego (JPK) stanowi jeden z 14 rejonów wypoczynkowych, a we wsi zlokalizowano urządzenia obsługi ruchu turystycznego. O wytypowaniu Podzamcza dla pełnienia tej funkcji decyduje korzystne położenie komunikacyjne, a przede wszystkim sąsiedztwo ruiny zamku ogrodzienieckiego, wtopionej w malowniczy krajobraz. Wieś od północy i południa obejmują partie terenu zakwalifikowanego do strefy rezerwatowej: lesista Dolina Karlińska otoczona grupami ostańców skalnych i główne skaliste pasmo zamkowe, ciągnące się w kierunku południowo-wschodnim.

Bliższe sprecyzowanie chłonności terenu JPK w rejonie Podzamcza, wskazanie optymalnych wielkości ruchu turystycznego i programu urządzeń jego obsługi oraz ustalenie wytycznych do zagospodarowania przestrzennego obszaru — to cele opracowanego w skali miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego *Studium zagospodarowania rekreacyjnego rejonu Podzamcza*.

Analiza przemian funkcjonalno-przestrzennych rejonu w ciągu ostatnich 150 lat wykazała stosunkowo niewielkie zmiany w strukturze zagospodarowania, natomiast zasadnicze w pełnionych funkcjach. W miarę postępującej urbanizacji i uprzemysłowienia sąsiednich obszarów gospodarka rolna z priorytetowej zeszła na dalszy plan. Obecnie ponad 75% mieszkańców rejonu utrzymuje się

z zawodów pozarolniczych i coraz bardziej rosną funkcje turystyczne. Zmienił się także krajobraz; około 150 lat temu w rejonie tym było znacznie mniej lasów niż dziś. Pustynie zalegały obecnie zalesione: Dolinę Karlińską, Wielki Grochowiec, duże obszary Ryczowa.

Dziś rejon Podzamcza jest szczególnie narażony na szkodliwe oddziaływanie przemysłu ze względu na bliskie sąsiedztwo Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego i bezpośrednie sąsiedztwo z cementownią „Wiek”. Wyniesienie wyżyny średnio ok. 100 m ponad otaczające ją tereny oraz przeważające kierunki wiatrów z południowego zachodu powodują osiadanie na jej terenie najdrobniejszych frakcji pyłów oraz gazów z zakładów nawet bardzo odległych. Niekorzystne działanie jest tutaj wielostronne: zapylenie, powiększanie się terenów powierzchniowej eksploatacji wapienia dla cementowni, a tym samym — obszaru depresji, szkodliwy wpływ detonacji w kamieniołomie na ruiny zamku, przerwanie historycznych ciągów komunikacji lokalnej Ogrodzieniec—Bzów—Kromolów, a w przeszłości także Podzamcze—Bzów.

Niekorzystnym elementem w krajobrazie są tu również napowietrzne linie wysokiego napięcia, a w sąsiedztwie góry zamkowej i zamku — obiekty kubaturowe.

Jednym z podstawowych problemów warunkujących rozwój rejonu i wsi w aspekcie funkcji turystycznych było rozeznanie i określenie wartości krajobrazu, co przeprze-